

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., почесний президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)

ПЕТРИШИН О. В., президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)

БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України

БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВ В. І., академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України

БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України

ГЛІБКО С. В., директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України

ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України

ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України

ЖУРАВЕЛЬ В. А., головний учений секретар НАПрН України, академік НАПрН України

КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України

КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України

КУЗНЄЦОВА Н. С., академік-секретар відділення цивільно-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

КУЧЕРЯВЕНКО М. П., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України

МАМУТОВ В. К., керівник Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України

НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України

НОР В. Т., керівник Західного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

ОРЛОК О. П., директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, академік НАПрН України

ПИЛИПЧУК В. Г., директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України

СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ТИХИЙ В. П., віце-президент – керівник Київського регіонального центру НАПрН України, академік НАПрН України

УСТИМЕНКО В. А., заступник керівника Донецького регіонального наукового центру НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ШАКУН В. І., голова координаційного бюро з проблем кримінології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШЕПІТЬКО В. Ю., голова координаційного бюро з проблем криміналістики, судової експертизи та юридичної психології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 20

**КРИМІНАЛІСТИКА,
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА,
ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

Харків
«Право»
2018

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тищенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 **Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .**

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)

ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)

ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2018

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018

© Видавництво «Право», 2018

ПЕРЕДМОВА

Двадцятий том «Великої української юридичної енциклопедії» охоплює статті, що стосуються проблем криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Подані матеріали відображають напрацювання відомих учених-криміналістів, фахівців наукових установ, представників провідних вищих навчальних закладів України та містять сучасні погляди на тенденції й закономірності розвитку загальної теорії криміналістики, становлення окремих криміналістичних теорій і вчень, галузей та частин криміналістичної техніки, тактики і методики. Приділено увагу історії криміналістики, виникненню й формуванню криміналістичних та експертних установ в Україні та за її межами. Надано довідкові дані щодо сутності, змісту та параметрів науково-технічних засобів (приладів, пристроїв, матеріалів тощо), інформаційних технологій, техніко-криміналістичних та тактичних прийомів, методичних рекомендацій. Висвітлено інформацію щодо окремих криміналістичних методик різних видів злочинів.

До цього тому увійшли також терміни, які стосуються положень судової експертології, використання спеціальних знань, даних про різні види (класи) судових експертиз. Розглядаються компетенція судових експертиз, напрями судово-експертної діяльності в сучасних умовах. Окремі статті присвячено найбільш важливим категоріям суміжних з криміналістикою та судовою експертизою судових наук: судової медицини, судової антропології, судової токсикології, судової біології, судової хімії та ін.

Певну увагу в даному томі енциклопедії приділено становленню та розвитку закономірностей юридичної психології та її окремих галузей (правової, судової, кримінальної, пенітенціарної). Запропоновано категоріальний апарат юридичної психології, надано довідкову інформацію щодо важливих психологічних понять, індивідуально-психологічних властивостей, процесів та станів, висвітлено психологічні закономірності у системі «людина – право».

Матеріал до енциклопедії подано у довідковому вигляді, певні статті проілюстровано фотозображеннями, схемами, рисунками або таблицями. Окремі статті мають посилання на додаткові літературні джерела.

У пропонованому томі видання розміщено відомості про видатних українських і зарубіжних учених-криміналістів та судових експертів, представників теорії та практики, які здійснили вагомий внесок у розвиток криміналістичної науки, юридичної психології і судової експертизи та створили власні наукові школи.

У деяких статтях використано юридичну термінологію і законодавчі положення, які відповідають чинному законодавству України на 01.12.2017.

Редколегія

А

АВТОМАТИЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

– застосування науково-технічних засобів, математичних, кібернетичних (у т. ч. комп'ютерних) та ін. методів і їх систем, що частково або повністю звільняють судового експерта від безпосередньої участі в процесах одержання, перетворення, фіксації, накопичення і систематизації інформації під час дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів. Метою А. е. д. є оптимізація роботи судового експерта, підвищення ефективності виконання найбільш складних операцій та достовірності результатів, виключення або скорочення до мінімуму суб'єктивних помилок експерта. А. е. д. здійснюється згідно з експертними методиками з урахуванням теоретичних засад кібернетики – теорії інформації, теорії алгоритмів, теорії оптимального управління, теорії розпізнавання образів та ін. Осн. технічними засобами для вирішення кібернетичних завдань є ЕОМ. Сучасні засоби судово-балістичного, судово-трасологічного, судово-фізичного, судово-біологічного, судово-медичного та ін. досліджень створюються у вигляді систем, що дозволяють відповідно до певного алгоритму керувати процесом дослідження (в т. ч. роботою певних приладів) за допомогою ПЕОМ, візу-

ально спостерігати за процесом та результатами досліджень, фіксувати отримані результати та роздруковувати їх у вигляді таблиць, схем та ін. А. е. д. не передбачає усунення експерта від процесу дослідження та формулювання висновку, тому що обрання мети, напряму, методики дослідження та варіанта висновку залишається за дослідником. А. е. д. виявляється також у створенні банків даних та АППС; зберіганні, систематизації та наданні за запитом дослідника великого масиву науково-технічної та ін. інформації щодо певного роду (виду, підвиду) експертизи, її об'єктів, типових експертних методик, окремих методів та засобів дослідження; зберіганні й систематизації копій висновків експертиз певного роду (виду, підвиду); автоматизації процесів одержання, фіксації, накопичення, обробки, аналізу та оцінки даних, формування тексту експертного висновку в «діалоговому» режимі за допомогою певних програмних продуктів та їх комплексів. А. е. д. виявляється у створенні АППС. Прикладами успішного використання АППС у судово-експертних установах України є такі: «ТАІС» та «Рикошет» – у балістичній експертизі; «Взуття» та «Фара» – у трасологічній експертизі; «Марка» – в експертизі лакофарбових матеріалів і покриттів; «Проволока» – в експертизі металів і сплавів та ін. Зокрема, за допомогою АППС «Марка» здійснюється встановлення родової (марки) і групової (в межах марки) належності емалі. Як ознаки використовуються відомості про кількісні характеристики елементного складу мінеральної частини всіх марок автоемалей, які використовуються автозаводами

України, Росії та країн Європи. Пошук здійснюється шляхом порівняння осн. ознак невідомої автоемалі з ознаками поширених її видів (еталонів), що містяться в банку даних системи. На сьогодні триває робота з розроблення комп'ютерних систем щодо вирішення таких завдань: математичне моделювання з метою вирішення експертного завдання щодо можливості здійснення пострілу з вогнепальної зброї без натискання на спусковий гачок; комп'ютерна діагностика і прогнозування характеристик механізмів замикальних пристроїв; комп'ютерне моделювання ДТП з метою встановлення швидкостей ТЗ у момент зіткнення та ін. Здійснюються пошукові роботи зі створення АПС управлінського характеру, зокрема, такі, що акумулюють (і видають) статистичні дані (за підсумками експертних досліджень) про характер висновків судових експертиз (категоричних, імовірних та ін.), про причини розбіжності висновків повторних і первинних експертиз тощо. Багато АПС слугують одним з осн. компонентів АРМ судового експерта.

Лит.: Авдєєва Г. К. Судова експертиза контрафактної аудіовізуальної продукції / за ред. В. Ю. Шепітька. Х., 2006; Практикум з криміналістики / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. К., 2013.

Г. К. Авдєєва.

АГЕНТУРА (агент) (нім. Agentur) – сукупність агентів, які підпорядковані певному оперативному підрозділові або органу і виконують спільне завдання; розвідувальна або розшукова служба, детективна агенція. А. використовується

в оперативно-розшуковій діяльності, для ведення розвідки і контррозвідки, у боротьбі зі злочинністю. В теорії оперативно-розшукової діяльності термін «А.» передбачає здійснення прихованої, таємної діяльності. Суб'єктом виконання агентурної діяльності є агент (напр., агент (Special agent) ФБР, США; агент Моссад, Ізраїль). Термін «А.» має декілька значень: посадова особа спеціальної служби (оперативний співробітник); таємний співробітник спецслужб; особа, яка діє за чийось дорученням; найменування посади в карному розшуку в перші роки після Жовтневого перевороту; особа, яка негласно співпрацює з оперативною службою, негласний інформатор, конфідент. У кримінальному процесуальному законодавстві України передбачено використання конфіденційного співробітництва в межах проведення НСРД. Див. *Використання конфіденційного співробітництва.*

В. Ю. Шепітько.

АГО́НІЯ (від грец. αγωνία – боротьба) – боротьба життя зі смертю, передсмертний стан організму людини (або тварини); остання стадія вмирання. А. характеризується передсмертними стражданнями, глибоким порушенням усіх життєвих процесів в організмі і може тривати до кількох годин і навіть днів. Тривалість А. залежить від причин, що її викликали. Розрізняють такі симптоми А.: зникає больова чутливість, відбувається втрата свідомості, згасає реакція зіниць на світло, зникають шкірні рефлексії та ін. У цей період ослаблюються серцева і дихальна функції, часто людина непритомніє, її шкір-

ний покрив стає блідим, ніс загострюється, з'являється липкий піт, температура тіла знижується. Моментом завершення А., як правило, вважають останній удар серця (інколи до цього моменту відносять й останній подих).

Лит.: Судебно-медицинская экспертиза: справочник для юристов / И. В. Виноградов, А. С. Гладких, В. Н. Крюков и др. М., 1985; Калмин О. В., Федулов О. И. Избранные вопросы судебной медицины. Пенза, 2000.

В. Ю. Шепітько.

АГРЕСІЯ КРИМІНАЛЬНА (лат. *aggressio*, від *aggredior* – нападаю) – індивідуальна або колективна поведінка, протиправна дія (або загроза такої дії), що спрямована на умисне заподіяння фізичної чи психічної шкоди, спричинення майнового збитку або пов'язане із знищенням ін. людини чи групи людей; цілеспрямований напад, який передбачає бажання та готовність спричинити шкоду, травму або фізичне знищення. А. к. – мотивована агресивна поведінка, що має антисоціальний, деструктивний (руйнівний) характер. Види А. к.: пряма і непряма, фізична та вербальна, захисна та провокуюча. Вчинення багатьох злочинів засноване на А. к.: різні види вбивств, нанесення тілесних ушкоджень, хуліганство, зґвалтування, розбої та грабежі, бандитизм, терористичні акти, прояви вандалізму (напр., знищення чи пошкодження пам'яток історії та культури, місць захоронень) тощо. Об'єктом А. к. може бути людина (декілька людей), речі або природа. Здебільшого А. к. виникає як реакція суб'єкта на фрустрацію і супроводжується негативними емоціями: во-

рожості, гніву та ненависті. У змісті А. к. вирізняють агресивність особистості (особи злочинця) – готовність суб'єкта до агресивної поведінки. А. к. мотивована антисоціальними настановами, рисами особистості, потребами біологічного рівня.

Лит.: Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль. СПб., 2001; Сафуанов Ф. С. Психология криминальной агрессии. М., 2003.

В. Ю. Шепітько.

АДАПТАЦІЯ ПСИХІЧНА (лат. *adaptatio*, від *adapto* – пристосовую) – пристосовування психічних процесів або психічної діяльності людини до змін умов середовища; змінення форми чи змісту психічних реакцій під впливом подразників психіки. Мета А. п. – оптимальний рівень пристосування особистості до реальних умов життєдіяльності. До порушення А. п. належить психічна дезадаптація. Розрізняють такі види А. п.: 1) психофізіологічна; 2) власне психологічна; 3) психосоціальна. Особливого значення А. п. набуває в екстремальних ситуаціях або під час виконання професійної діяльності. В юридичній психології А. п. розглядається щодо виконання процесуальної (слідчої, прокурорської, судової), а також пенітенціарної діяльності. А. п. необхідно враховувати під час спілкування з особою на досудовому розслідуванні та судовому розгляді. Має важливе значення у процесі встановлення психологічного контакту. В пенітенціарній психології А. п. враховується під час вивчення особи засудженого та його пристосування до умов відбування покарання в місцях позбавлення волі.

Лит.: Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме. М., 1960; Реан А. А., Кудашев А. Р., Баранов А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. СПб., 2006.

В. Ю. Шенітько.

АДІС ПАПІЛОН – автоматизована дактилоскопічна ідентифікаційна система. Забезпечує створення, зберігання й функціонування електронної бази даних дактилокарт і слідів та автоматизацію процесу дактилоскопічної ідентифікації для розв’язання широкого кола завдань: встановлення особи за відбитками і слідами пальців рук і долонь, у т. ч. шляхом проведення оперативних перевірок за відбитком пальця в режимі реального часу; ідентифікація невпізнаних трупів; встановлення причетності особи до раніше вчинених злочинів; об’єднання злочинів, скоєних тією самою особою. Широко застосовується в Росії для автоматизації дактилоскопічних обліків. Продукт АТ «ПАПІЛОН» (за матеріалами: www.papillon.ru). Див.: *Біометрія. Верифікація біометрична. Зразок біометричний. Ідентифікація біометрична.*

Лит.: Болл Р. М., Коннел Дж. Х., Панканти Ш., Ратха Н. К., Сеньор Э. У. Руководство по биометрии. М., 2007.

В. Ю. Шенітько, В. В. Негребецький.

АЙДЕНТИ-КИТ (англ. Identi-Kit) – певний комплект ідентифікаційних елементів зовнішності людини, метод виготовлення складових (синтетичних) портретів шляхом накладання одна на одну прозорих плівок із відповідними зображеннями (штрихових рисунків елементів чоловічих обличчя анфас). За

ІКР-2

методикою словесного портрета елементи зовнішності людини розміщувалися у спеціальному альбомі. А.-К. розроблений групою спеціалістів американської фірми «Таунсенд» (Townsend Co). Перше розроблення А.-К. здійснено у 1959, яке згодом було удосконалено. А.-К. використовувався з метою ідентифікації (моделювання) особи невідомого злочинця за ознаками зовнішності. У вітчизняній практиці принципи А.-К. були використані під час створення системи ІКР і різних систем фотороботів.

В. Ю. Шенітько.

АКТ ВОЛЬОВИЙ – прояв вищих психічних функцій людини, що виявляється у здатності долати перешкоди під час здійснення мотивованої діяльності; свідомо та цілеспрямована дія. А. в. посідає важливе місце в проблемі волі. Розрізняють простий та складний А. в.

Складний А. в. – найбільш досконала форма діяльності людини. Для складного А. в. характерне те, що дії передують врахування наслідків, усвідомлення мотивів, прийняття рішення тощо. Складний А. в. проходить кілька етапів: 1) спонукання до здійснення вольового акту (у більшості випадків це пов'язано з виникненням необхідності задоволення потреб, які супроводжують емоційні стани: відчуття спраги, голоду та ін.); 2) уявлення мети дії; 3) уявлення засобів, необхідних для досягнення наміченої мети (при відсутності чи неясності цих уявлень А. в. виявиться нездійсненим або недосконалим); 4) намір здійснити певну дію; 5) рішення виконати дію; 6) вольове зусилля, пов'язане з «боротьбою» мотивів, тобто протиставленням особистих позицій людини (розрізняють об'єктивні та суб'єктивні труднощі); 7) прийняття рішення – визначення лінії поведінки в ситуації невизначеності дій, які у певних умовах можуть привести до бажаного результату; 8) виконання дії і її поточне коректування (виконання прийнятого рішення). В юридичній психології розуміння А. в. має важливе значення під час дослідження процесуальної діяльності (слідчої, прокурорської, судової, адвокатської), а також вивчення злочинної (кримінальної) діяльності. Див. *Воля*.

Лит.: Ильин Е. П. Психология воли. СПб., 2009.

В. Ю. Шенітько.

АКТ НА СПИСА́ННЯ – внутрішньогосподарський документ, що складається спеціально призначеною комісією стосовно товарно-матеріальних

цінностей у разі псування, зношення, знищення через стихійне лихо, зміни кількісно-якісних характеристик через природні втрати, крадіжку тощо та є підставою для зняття їх із бухгалтерського обліку. Для визначення непридатності матеріальних цінностей і встановлення неможливості або неефективності проведення їх відновлювального ремонту, а також для оформлення необхідної документації на списання цих цінностей наказом керівника підприємства (установи) створюється комісія, яка діє протягом року. До складу комісії входять, зазвичай, голова, бухгалтер, відповідний профільний спеціаліст і матеріально відповідальна особа. Наказ про створення постійно діючої комісії поновлюється щорічно або у міру потреби. Право на визначення непридатності матеріальних цінностей, а також оформлення необхідної документації наказом керівника підприємства може бути надане щорічній інвентаризаційній комісії. Комісія: а) проводить огляд матеріальних цінностей для складання А. на с., використовуючи при цьому необхідну технічну документацію (технічні паспорти, поэтажні плани, відомості дефектів та ін. документи), а також дані бухгалтерського обліку, і встановлює можливість або неможливість відновлення та подальшого використання матеріальних цінностей, вносить пропозиції щодо їх продажу, передачі чи ліквідації; б) з'ясовує конкретні причини списання об'єкта: фізичне або моральне зношення, реконструкція, порушення нормальних умов експлуатації, аварія та ін.; в) встановлює осіб, з вини яких трапився передчасний вихід матеріальних цінностей з ладу (якщо

такі є); г) визначає можливість використання окремих вузлів, деталей, матеріалів списаного об'єкта і проводить їх оцінку; г) здійснює контроль за вилученням зі списаних цінностей придатних вузлів, деталей та матеріалів із кольорових і дорогоцінних металів, визначає їх кількість, вагу та контролює їх здавання на відповідний склад; д) визначає вартість списання матеріальних цінностей. Акт після складання і підписання всіма членами комісії затверджується керівником підприємства. Складається комісією у двох екземплярах: один передається до бухгалтерії підприємства, а другий залишається в матеріально відповідальній особі. А. на с. за загальним правилом має довільну форму, але має містити такі обов'язкові реквізити: 1) найменування підприємства, установи, від імені яких складено документ; 2) назва та номер документа; 3) підстава для складання; 4) дата і місце складання; 5) одиниця виміру товарно-матеріальних цінностей (у натуральному та/або вартісному виразі); 6) причина списання; 7) посади і прізвища осіб, що склали акт. У А. на с. матеріальних цінностей детально висвітлюються причини вибуття об'єкта, стан осн. частин, деталей і вузлів, конструктивних елементів та обґрунтовуються недоцільність і неможливість їх відновлення. При списанні з балансів матеріальних цінностей, які вибули внаслідок аварій, до А. на с. додається копія акта про аварію з поясненням причин, які викликали аварію, та вказуються заходи, яких вжито щодо винних осіб. Якщо в результаті ліквідації матеріальних цінностей окремі деталі, вузли, матеріали можуть бути використані

чи підлягають передачі в установленому порядку, комісією додатково складається акт про оцінку таких цінностей.

О. В. Курман.

АКТ РЕВІЗІЇ – офіційний документ, що фіксує факт проведення та результати перевірки. А. р. відображає встановлені ревизором недоліки в роботі підприємства, в ньому також вказуються службові особи, відповідальні за виявлені порушення. А. р. оформлюється на паперовому носії державною мовою із наскрізною нумерацією сторінок. На першому титульному аркуші документа, який оформляється на бланку ревізійного органу, зазначаються назва документа, дата, місце складання та номер примірника. А. р. містить дві частини – вступну та констатуючу. У вступній частині А. р. вказуються підстава для проведення ревізії, тема ревізії, повне найменування об'єкта контролю, його місцезнаходження, відомості про організаційно-правову форму та форму власності, дати початку і закінчення ревізії, період, який підлягав ревізії, перелік посадових осіб ревізійної служби та спеціалістів, що проводили ревізію, перелік посадових осіб, які відповідали за фінансово-господарську діяльність підприємства у період, що підлягав ревізії. Констатуюча частина А. р. містить інформацію про результати перевірки щодо кожного питання програми із зазначенням, за який період, яким способом (вибірковим, суцільним) та за якими документами перевірено ці питання, а також висновок про наявність або відсутність порушень законодавства. При висвітленні в А. р. кожного поставленого питання зазначаються: 1) перелік до-

сліджених документів; 2) особа, відповідальна за складання цих документів та проведення фінансово-господарських операцій, відповідно до яких нормативних актів, наказів та інструкцій; 3) виявлені порушення (назва, номер нормативного акта, статті та пункти, що були порушені); 4) розміри завданих збитків та винні особи; 5) яким чином відображені в бухгалтерському та ін. обліках операції, що здійснені з порушеннями. А. р. може містити додаткові матеріали: копії досліджених документів; матеріали зустрічних перевірок, контрольних обмірів, контрольних запусків сировини у виробництво; акти інвентаризацій та лабораторних досліджень; пояснення посадових осіб підприємства; розрахунки; довідки державних органів та установ; виписки з банківських рахунків та ін. документи. А. р. складається у трьох примірниках: для ревізійного органу, для підприємства, що перевіряється, для передачі правоохоронним органам у випадках, передбачених законодавством. Для унеможливлення підроблення примірників А. р. візуються ревізором на кожній сторінці із зазначенням на останній загальної кількості сторінок. А. р. реєструється у спеціальному журналі ревізійного органу. Примірники А. р. надаються для ознайомлення і підписання посадовим особам підприємства, що перевіряється, одним із таких способів: особисто під розписку керівнику або головному бухгалтеру; через канцелярію підприємства; рекомендованим поштовим відправленням із повідомленням. Керівник підприємства та головний бухгалтер зобов'язані ознайомитися з А. р., підписати примірники (у разі незгоди –

підписати із зауваженнями) та повернути до ревізійного органу у визначений законодавством строк. У разі неповернення примірників ревізором складається акт про відмову від підписання. У разі підписання А. р. із зауваженнями керівник підприємства повинен надати ревізору письмові пояснення. Ці пояснення розглядаються відповідальною особою ревізійного органу, після чого приймається остаточне рішення про реалізацію результатів ревізії.

О. В. Курман.

АКТ ТЕРОРИСТИЧНИЙ – застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи ін. дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання ін. тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи ін. поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою (ч. 1 ст. 258 КК України). Для формування методики розслідування А. т. важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики, як: способи вчинення злочину, типові сліди, обстановка, особа злочинця, особа потерпілого. Способи вчинення А. т. можуть бути виражені у двох формах: а) вчи-

нення А. т.; б) погроза вчинення такого акту. Відповідно до цього способи вчинення можуть бути розподілені на дві групи: 1) способи безпосереднього вчинення А. т.; 2) способи висловлення погрози вчинення А. т. До першої групи слід віднести: а) застосування зброї; б) вчинення вибуху; в) вчинення підпалу або ін. дій, які становили загрозу життю або здоров'ю людини або призвели до значної матеріальної шкоди або настання ін. тяжких наслідків. Із використанням зброї, вибухових речовин та пристроїв вчиняються: вбивства керівників держав і урядів, дипломатичних представників, лідерів провідних партій та ін. громадських організацій; підпали, затоплення, руйнування та псування споруджень або пристосувань, призначених для порятунку людей і нейтралізації тяжких наслідків; перерви нормальної роботи транспорту, засобів зв'язку, залізниць, телеграфу чи пошти; руйнування або ушкодження державного майна, засобів транспорту; захоплення або викрадення ТЗ, у т. ч. захоплення або викрадення повітряних суден; руйнування повітряного судна, яке перебуває в експлуатації, або заподіяння йому ушкоджень; руйнування або ушкодження аеронавігаційного устаткування або втручання в його експлуатацію та ін. За кількістю вибухів А. т. можна поділити на: а) одиничний А. т. (напр. вибух у маршрутному таксі); б) декілька одиничних актів, об'єднаних загальним наміром (вибухи в декількох місцях одночасно або в різний час, напр. на території ринку). До способів, що утворюють дії, які загрожують життю або здоров'ю людини або призвели до значної матеріальної шкоди

або настання ін. тяжких наслідків, належать: організація обвалів, затоплень, сходів снігових лавин; блокування транспортних комунікацій, зараження продуктів харчування; поширення епідемій, епізоотій та ін. негативні наслідки; умисне створення аварійних ситуацій на життєво важливих об'єктах; організація нападів на об'єкти, що потребують особливих заходів безпеки (теплові, атомні, гідроелектростанції, підприємства хімічної промисловості тощо) та ін. Висловлення погрози вчинення вибуху залежно від способу доведення до відома адресата поділяється на: а) безпосереднє – передача погрози безпосередньо тій особі або органу, яким вона адресована; б) опосередковане – з використанням різних технічних засобів (телефон, радіо, телебачення та ін.), письмової форми (лист, записка) і через третіх осіб. Залежно від ступеня відкритості суб'єкта вчинення злочину висловлення погрози: а) супроводжується повідомленням про особу злочинця; б) погроза є анонімною в момент її передавання адресатові.

Для способів приховування А. т. характерним є те, що злочинці, як правило, не намагаються приховати подію злочину та її наслідки, а, навпаки, прагнуть до демонстративності. Вони намагаються приховати сліди власної участі у злочині. Дії, спрямовані на приховання слідів А. т., застосовуються злочинцями під час підготовчого етапу: а) вибір часу, місця й знарядь злочину, які виключають або утруднюють запобігання злочину; б) ретельне планування і мінімізація учасників у підготовці та реалізації А. т.; в) маскування підготовчих до злочину дій під побутову

або виробничу діяльність; г) маскуванню ВП і вибухових речовин під предмети побутового й виробничого призначення та ін. Після вчинення вибуху злочинці здійснюють: а) приховання або знищення використаного одягу та знарядь злочину; б) непомітний відхід з місця вчинення А. т.; в) знищення використаного автотранспорту; г) зміну місця проживання та ін.

Типові сліди зумовлені способами вчинення таких злочинів. У результаті вибуху залишаються: сліди ВП, що використовується злочинцями; сліди вибуху; частини, деталі деформованих, пошкоджених механізмів, електроприводів, електродетонаторів; ін. ВП, їх частини; сліди пошкодження споруд, будівель, ТЗ, різних об'єктів; трупи і частини трупів. У разі підпалу залишаються: сліди вогнища; сліди рідин, речовин і пристроїв, застосовуваних для підпалу; горючі або легкозаймисті рідини і речовини для підпалу. При використанні вогнепальної зброї можуть бути виявлені: гільзи, патрони, сліди куль, зброя, залишена на місці злочину. Особливо слід звернути увагу на необхідність допиту свідків не лише вчинення А. т., а й можливих свідків часу, що передує вчиненню розслідуваних злочинів. Потрібно враховувати й ін. сліди, зокрема: інформацію камер спостереження, збережених після терактів, а також дані про телефонні зв'язки, які дозволяють встановити зв'язок злочинців, у т. ч. за допомогою білінгу.

Обстановка вчинення А. т. у більшості випадків характеризується відсутністю сторонніх свідків, вибором

об'єкта із врахуванням його важливості, державної значимості, стану охорони, резонансу після вчинення теракту. Такими об'єктами, як правило, є аеропорти, вокзали, станції метро, державні установи, автомобільні стоянки, службові приміщення, театри, магазини, ресторани, готелі, санаторії, відділи поліції, армійські казарми, ін. військові споруди, а також місця, де є особливо великі скупчення людей. Місце вчинення злочину в територіальному відношенні ширше від об'єкта посягання, оскільки включає в себе навколишню місцевість, дороги, під'їзні шляхи, системи зв'язку і електропередач і найближчі споруди. Час учинення А. т. зумовлений певними чинниками: а) терористи для реалізації своїх планів обирають найбільш безпечний час; б) вони керуються злочинною метою – знищити якомога більшу кількість людей, завдати найбільшого матеріального збитку, чинити тиск на владу і викликати страх у населення. Для цього злочинці обирають години пік, коли є найбільше скупчення людей на вокзалах, в метро, театрах, ресторанах тощо.

Типові відомості про особу злочинця характеризуються різноманітними віковими, соціальними, освітніми і ін. даними. Поняття «особа злочинця» стосовно діяльності терористичних організацій може виступати в декількох значеннях: група, організація, виконавець. Особа злочинця і особа виконавця мають різні характеристики. Злочинна організація або група має досить складну структуру, яка передбачає ієрархію в системі як організації, так і підпорядкованості. Особа виконавця обирається

відповідно до її соціальної і політичної спрямованості, релігійного фанатизму. Переважно організаторами терористичних організацій є особи старшого віку, а молодшого – виконавці. Вони вимагають повного підпорядкування усіх членів, нав'язують відповідний порядок життя, намагаються застосувати ідеологічну обробку до кожного члена. Діяльність терористичної організації, як правило, підпорядкована певній ідеї.

Потерпілими виступають не тільки особи, яким таким злочином завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, але опосередковано й необмежене, невизначене коло осіб, які зазнають і відчувають обмеження, труднощі, страждання від цього злочину. Такі страждання тягнуть за собою появу в суспільстві паніки, масового психозу, соціальної агресії. У громадян виникають і підтримуються різного роду манії, фобії: боязнь перебування в замкненому середовищі, здійснення залізничних переїздів, авіаційних перельотів. З'являються невдоволення громадян щодо представників державної влади та правоохоронців. Наслідком емоційних переживань у формі страху і жаху є паніка. Коло потерпілих, як правило, визначається їх політичним, фінансовим або ін. становищем, але в окремих випадках особи стають випадковими жертвами терактів.

Залежно від наявності інформації про злочинця, його затримання виокремлюють такі типові слідчі ситуації: 1) підозрюваний у вчиненні А. т. загинув, його особа встановлена; 2) підозрюваний у вчиненні А. т. загинув, особа його не відома. Такі слідчі ситуації зазвичай виникають у випадку викорис-

тання терористами т. зв. «поясів смертника», або «поясів шахіда», або у випадку проведення АТО, внаслідок якої настала смерть терориста; 3) підозрюваний у вчиненні А. т. не затриманий, однак у слідчого наявна інформація, яка дає змогу організувати його розшук; 4) особа, підозрювана у вчиненні А. т., не затримана, відомості про неї відсутні; 5) особа, підозрювана у вчиненні А. т., затримана на місці злочину або після його вчинення; 6) вчинено не А. т., а ін. злочин (вбивство, пошкодження майна тощо). Слідчі ситуації є основою для розроблення типових слідчих версій та алгоритму дій слідчого у кожній із них.

При розслідуванні А. т. залежно від ситуації та наявної доказової інформації проводяться слідчі (розшукові) дії, НСРД і тактичні операції. Для отримання доказів особливе значення мають огляд місця події, допит свідків, потерпілих, підозрюваних, обшук, пред'явлення для впізнання. Призначаються вибухотехнічні, пожежно-технічні, балістичні, трасологічні, судово-медичні, судово-біологічні, судово-психологічні, судово-психіатричні та ін. судові експертизи.

Лит.: Моторный И. Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом. М., 1999; Бахин В. П., Михайлов М. А. Кримінальний вибух: поняття, характеристика, аналіз, розслідування. К., 2001; Розслідування терористичних актів / М. А. Погорецький, О. Ю. Татаров, Д. Б. Сергєєва, М. С. Цуцкірідзе; за ред. М. А. Погорецького. К., 2014.

В. М. Шевчук.

АКТИВИ ПІДПРИЄМСТВА – ресурси підприємства, які отримані в результаті минулих подій, що перебувають у його розпорядженні й призначені до використання з метою отримання в майбутньому економічних вигід. Залежно від строку та специфіки використання активи поділяють на необоротні та оборотні (поточні). Необоротні активи призначені для тривалого використання підприємством (більше одного року) в процесі своєї діяльності. До них відносять осн. засоби, нематеріальні активи, ін. необоротні активи. Осн. засоби підприємство тримає з метою їх використання в процесі виробництва чи постачання товарів або послуг, надання в оренду ін. особам або для здійснення адміністративних чи соціальних функцій, термін корисного використання яких становить більше одного року. До осн. засобів належать будівлі, споруди, ТЗ, меблі, електронні, оптичні, механічні прилади та інструменти, ін. офісне обладнання, устаткування тощо. Вони використовуються в господарській та ін. діяльності підприємства в незмінній формі тривалий час і зношуються поступово. Нематеріальні активи – активи, які не мають матеріально-фізичної структури, але наділені умовною грошовою вартістю, що може швидко змінюватися внаслідок морального старіння або з ін. причин. До нематеріальних активів належать права на користування природними ресурсами та майном, права на знаки для товарів і послуг, авторські та суміжні права (на літературні та музичні твори, програми для ЕОМ, виконання, трансляцію), права на об'єкти промислової власності (винаходи, промислові зразки, ноу-хау, сорти рослин).

Ін. необоротні активи – необоротні активи, що не увійшли ні до складу осн. засобів, ні до складу нематеріальних активів (бібліотечний фонд, предмети прокату, музейні цінності, експонати зоопарків та виставок, білизна, постільні речі, одяг та взуття, інвентарна тара, тимчасові нетитульні споруди тощо). Оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також запаси, дебіторська заборгованість, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати складання балансу. Грошові кошти – готівка в касі підприємства та кошти на рахунках у банківських установах (безготівкова форма), які можуть бути як у національній, так і в іноземній валюті. Еквіваленти грошових коштів – це короткострокові, високоліквідні інвестиції, які вільно конвертуються у відомі суми грошових коштів і яким притаманний незначний ризик зміни вартості (строкові депозити в Національному банку України або в ін. банках, облігації). Запаси – матеріальні цінності, які використовує підприємство під час виробничого процесу або при наданні послуг. Запаси поділяються на сировину, паливно-мастильні матеріали, тару і тарні матеріали, що призначені для пакування продукції, будівельні матеріали, запасні частини для проведення ремонтів, матеріали, передані у переробку, матеріали сільськогосподарського призначення (насіння, корми, посадковий матеріал, придбані у поставальників), тварини на вирощуванні й відгодівлі, готова продукція тощо. Дебіторська заборгованість – заборгованість різних підприємств, установ, орга-